

VÁROS A VÁROSBAN

A halálraitélt „Acise” tarka multja

Hónapokig sirattuk előre és hónapokig sirattuk utólag a Tabán lebontását, mert a csákányok a roskatag házak köveivel együtt a multunk egy darabját is szétörték és mert a városunkat egy romantikus, édes színfoltól fosztották meg. Rövid idő múlva megint a városrendezés áldozatául esik Pestnek egy érdekes része: az Orczy-ház. A csúnya nagy házkolosszus lebontását bizonyára nem siratják majd úgy, mint a Tabán pusztulását, mert hiszen a Sugárút megépítése égetően fontos és mert ehhez a költömbhöz nem fűződik annyi egyéni édes emlék. De azért az Orczy-háznak is megvan a maga sajátos romantikája és főleg nagyon érdekes multja van.

Boltok, amelyben minden kapható

Christian Leiter 1858-ban „Ofen und Pesth” címen könyvet írt a két város emlékeiről és ebben azt mondja, hogy az Orczy-ház helyén egykor mocsaras vidék volt, ahol szalonkára, fogolyra vadásztak a régi Pest egykori úrai. Amikor a báró Orczy-család felépíttette a hatalmas, három udvarral bíró, dísztelen barokképületet, amelynek ridegségét csak az ablakaira később alkalmazott empire-díszítés enyhíti valamennyire, a város vége volt az a terület, amelyet így beépítettek. Országútnak nevezték akkor a Károly körutat, amit 1875-ben kapta mostani nevét, míg a Király uccát 1830-ig Angol király uccának hívták. A ház előtt elterülő térséget, — a mai Deák térnek körülbelül megfelelő területet — pedig Zsidó-térnek nevezték, mert ezen a tájon helyezkedett el akkoriban a pesti zsidóság zöme. (Erre a térre nézett, az Orczy-házzal szemközt — a mai Anker-palota helyén —, a híres Gyertyánffy-ház, Pest első négyemeletes palotája.) A Zsidó-tér büszkesége lett az Orczy-ház hatalmas épülete, amely valósággal a börze szerepét töltötte be, mert itt volt a kocsikkal a városba igyekvő vidéki kereskedők első állomáshelye és az áruk nagy-része is itt cserélt gazdát.

A magyarországi kereskedelemről eltekintve, a Balkánról kiinduló és észak felé törekvő világkereskedelemnek is egyik legfontosabb gócpontja volt a pesti Orczy-ház, amely mintegy tranzitő-központ szerepét töltötte be. A Balkánon élő szefárd-zsidók, akik ott a kereskedelmet irányították, jól ismerték Budapestnek ezt a városvégi házmonstrumát és áruikat itt tároltatták azalatt, amíg ők maguk üzletkötés céljából tovább utaztak Észak felé. A pesti Orczy-házból „húzták” aztán maguk után a német vagy lengyel piacokon eladott árukészletet. Ilyenformán a világ legtávolabbi pontjáról származó árucikkék — főleg fűszerfélék — halmozódtak fel az „Acise” homályos rak-táraiba és erős illatuk elvegyült a gyapjú és a nyersbőr-halmok rosszszagú párolgásával.

Szinte miniatűr városnak illett be ez a kölkolosszus, amelynek boltjaiban babakelengyétől sárkányig minden kapható volt és

amelynek vastag falai között templom, kávéház, fürdő és mulatóhely fér meg békésen egymás mellett,

A Judenhof vallásos élete

Az első udvartól a másodikat elválasztó középület földszintjén valamikor rituális közfürdő („Mikve”) volt, amelyet a negyvenes években építettek. Az egykorú tudósítás azt írja róla: „nem valami kényelmes, csak az alsóbbrendű izraeliták látogatják” ... Ugyanennek az épületrésznek az emeletén viszont lengyelzsidó zsinagóga állott, amelynek falába 1849-ben ágyúgolyót lőttek. A golyó ma is látható, éppen úgy, mint a második ágyúgolyó, amely ugyancsak a szabadságharc idején fúródott a második udvar fölépcsőházának falába. Ennek a zsinagógának az az érdekes nevezetessége is volt, hogy azok a zsidó zsoldárok, amelyeket itt énekeltek a hívők — Festetich Leo gróf művei voltak. Ma már persze nem igen lehet megállapítani, hogy mi indította az előkelő keresztény főurat arra, hogy zsidó vallásos énekeket írjon és még kevésbé tudhatjuk, hogy hogyan kerültek ezek a zsoldárok az Orczy-ház zsinagógájába, amelynek ügylátszík kizárólagossági joga volt hozzájuk, mert más zsidó templomokban nem énekeltek ezeket.

De ezen a zsinagógan kívül még több zsidótemplom is otthonra talált az Orczy-házban, amelyet Judenhof-nak is neveztek. Itt volt mindenekelőtt a zsidó hitközség hatalmas temploma egészen 1859-ig, amikor felépül a dohányucai nagytemplom, Európa egyik legszebb zsidótemploma. Az Orczy-házbeli régi hivatalos templomot a 19. századforduló táján avatták fel, amikor már kicsinek bizonyult a szomszédságbeli Häusler-házban levő imaház, amely a József császár rendelete óta Pesten letelepedett zsidóságnak első temploma volt. A pesti zsidóság újabb települések folytán gyorsan szaporodott és így egy idő multán szükségessé vált egy újabb templom. Ekkor létesült ugyancsak az Orczy-házban, az udvar egyik különálló épületében a második, már modernebb szellemű, imaház. Az Orczy-házbeli templomot a dohányucai nagytemplom felépítése után is fenntartották még egy ideig, csak 1872-ben, amikor a Rombach ucai templom felépült, ada ki kezéből a hitközség és ezután az ortodoxok vették át, akik ma is itt tartják istentiszteleteiket.

1830-ban, a nagy árvíz idején a víz előntötte a talajmélységben fekvő Orczy-házbeli zsidótemplomot és ekkor a szemközt levő evangélikus templom meggyitotta kapuit a hajlékot veszített zsidóság számára.

A „Wassermann-szála” hírhedt orgiái

Később a zsinagóga átköltözött az első udvar két emeletére és a helyére — kóser vendéglő került. A templomi éneket tányér-csörömpölés és csámcsogás váltotta fel. Wassermann Náthán kocsmáros és Freund

Antal táncmester nyitották itt meg vendéglőjüket, amely hamarosan nagyon népszerű lett. Mulatságos reklámja volt az étkezdének az — elővő. Hasslingernek hívták azt a két méter magas, legendás élvágyú embert, aki képes volt egyúttal egy egész borjút megenni, — igaz, hogy nem ingyen... Hasslinger bácsi abból élt, hogy „elővő” volt. Jó kedvű emberek végigittették vele az étlapot és fogadásokat kötöttek, hogy meddig bírja az iramot. A nyerő aztán megfelezte vele a nyereségét.

Wassermann kocsmáros ambícióját később nem elégitelte ki az, hogy lakodalmi ebédeket rendezzen és hogy a zsidó kispolgári fiatalság táncoljon a „termeiben”, hanem nem éppen előkelő színvonalú estélyeket tartott a „Wassermann-szálában”, amely hamarosan hírhedt lett Pesten.

Most már nemcsak zsidók látogatták a „szálát”, — sőt az „ösvendégek” szinte kiszorultak, mert az úri társaságbeli férfiak között divatba jött Wassermann bácsi „műintézete” és a kétfajta elem persze nem érezte jól magát együtt, mire természetesen az alantasabb publikum engedte át a teret a magasabbrendűnek. Különösen akkoriban húzódtak vissza az egyszerű zsidók, amikor a szemközti Károly-kaszárnya tisztjei és sarzsijai kezdték felkapni a közelben levő mulatóhelyet, amely pompás szórakozással szolgált nekik. Wassermann Náthán megörült a katonáknak, akik „jól festettek” és akiknél mindig könnyen állt a pénz.

Kéthetenként óriási festett plakátok hirdették a városban a Wassermann-szála éjféli kezdődő „bálját”, amelynek egyik slágere és szenzációja a pikáns „clodoche-quadrille” volt. Ezt a táncot csak hajnalját kezdték, amikor az orfeumi előadások már véget értek és a beszélt, mulatókedvű férfiak utolsó állomásként a Wassermann-szálába tértek be, hogy a clodoche-quadrille mellett „emelkedetten” fejezzék be az éjszakát. Ezekre az orgiákra összegyűjtötték a város minden csinosabb uccalányát, akiket öblös landauerok szállítottak a bálterembe. Ezekén az estélyeken csak a férfiak fizettek beléptidiját, a nők ingyen léphettek a terembe. Nem Wassermann bácsi találta ki azt, hogy a nőkkel nem fizettet beléptidiját, hanem egyszerűen átvette ezt a jól bevált trükköt a még hírhedtebb „Fekete Redout”-tól, amely ugyancsak a mai Király ucca elején virágzott a múlt század elején és a huszas években ment ki a divatból. A „Fekete Redout” „redoutable” estélyeiről fantasztikus dolgokat olvashatunk Ellrich Ágostnak „Die Ungarn wie sie sind” című, Berlinben 1831-ben megjelent könyvében, de ezen a meglehetősen rosszakaratú leírásán kívül Vachot Imre és Korn Frigyes is írta erről az obskurus mulatóról. Korn az Orczy-házbeli „száláról” is megemlékezik és többek közt azt írja róla: „A szóbanforgó intézet, amelyet az élvezet szerető emberiség javára állítottak fel, pótolja a már régebben megszűnt, hasonló célokat szolgáló Fekete Redoute című épületet.” Még verset is ír az új műintézetéről, — mégpedig hexaméterekben.

Kalabriás az „Acise-kávéban”

Másik régi nevezetessége az Orczy-háznak, amelyet zsidó zsargónban „Acise”-nek neveztek, a még ma is fennálló Orczy-kávéház. A századforduló idején még sokkal népszerűbb volt ez a tanya, mint ma és akkori jellegzetes figuráiból írta volt meg Oroszy a Folies Caprices híres slágerdarabját, a „Klabriaspártie”-t, amelyet nemrégiben újítottak fel. Nem az író fantáziájában születtek ennek a darabnak a figurái és bemondásai, hanem csakugyan ott ültek a füstös kis kávéházban és valóban mondták azt, amit a színpadon mondanak. Ott kaláberezett a kockás ruhájú pasas, akinek a ruháján minden kocka számozva volt és ő játék közben hátraszólt a pincérnek: „Kratzen sie mir Numero 62!” Ott türelmetlenülkedett az a másik, aki így támadt a pincérre: „Mi lesz azzal a kávéval!? Meddig várjak rá? Már itt ülök egy éve!” Mire a pincér, aki jól ismerte vendégeit, ráfelelte. „Maga téved, maga nem itt ült egy évet!” Ilyen tónus folyt az „Acise-Kaffé”-ban, ahol a nem ritkán három napig is eltartó Kalabriaspártie mellett születtek a híres pesti zsidó viccek.

Óránként egy arany házbérjövedelem

Komolyabb nevezetessége az Orczy-háznak, hogy két kiváló ember emlékezte fűződik hozzá. Itt születel' 1849-ben Nordau, a kiváló esztétikus essayíró, aztán meg az Orczy-kávéház tulajdonosánál, a Strasser-családnál kezdte meg pályafutását, mint házitánító, Vámbéry Ármán, a nagy orientalista. A ház régi kezelői között is nagy neveket találunk. Ilyen volt például Hódossy Imre, országgyűlési képviselő, Apponyi Albert gróf barátja. A házfelügyelői állást valamikor egy Háberling nevű dzsentrifalad birta, de természetesen alkalmazottakkal végeztette a munkát. Háberling maga pedig — vadászni járt ezalatt.

Az Orczy-házban, — amely már rég nem az Orczy-báróké, hanem másfél évszázad

óta többször cserélt gazdát, — kétszázhusz ember lakik, negyvenkilenc üzlethelyisége pedig kétszáz embert foglalkoztat. 1817-ben 53.000 forintot jövedelmezett az Orczy-családnak, akikről akkoriban azt regélték, hogy óránként egy arany jövedelmük van a házból.

Lomhán terpeszkedik a halálraftált házkolosszus, de nyüzsgő élet eleveníti meg udvarait. Kopott falai között a hatodik generáció éli küzdelmes életét. Sápadtképű, lázas szemű emberek tolonganak az avult lépcsőkön, nehéz szagok páráznak a boltozatok alatt, furcsa éneklő hangok és rikoltó lármá visszhangzik az udvarokban. A gettó emléke tapad a házon, de Pest másfél évszázadának emléke is hozzáfűződik és ezért érdemes megállnunk egy percre mellette, mielőtt rombadönni a csákány.

Rónay Mária

BEA SZERELME ÉS HALÁLA

NÓGRÁDI BÉLA ELBESZÉLESE

Életemnek egy felelőtlenül züllött korszakában vad szerelemben éltem Bea Natasával, a táncosnővel. Bea, megtevesztő hangzású neve ellenére sem a Volga mentén született, hanem az Örömvölgy uccában, ami semmit sem vont le női értékeiből. Bea szünet utáni első szám volt a lokálban, amelynek én viszont szünet utáni állandó törzsközönsége voltam. Elfelejtettem mondani, hogy éppen egy nagyszabású szerelmi csalódásban lábadoztam. Ezt tudta rólam mindenki és a személyzet ezért megkülönböztetett gyengédséggel bánt velem. Például Józsi, a pincér, dupla konyakot hozott, de a bárnál szimplát blokkoltatott. A zene gyakran játszotta kedvemért a „Te sem vagy boldog” kezdetű tangót, ami mély hatással volt rám, különösen a harmadik pohár után. Annyi tény, hogy nem voltam boldog. Könnyen érthető, hogy ebben a lelkiállapotban mit jelentett számomra Bea szerelme. Bea ragaszkodott hozzám, ami abban nyilvánult meg, hogy következetesen visszautasította Krausz úr, az élemedett korú és szívbarjos pezsgőügynök udvarlását. Krausz úr, a szerelemnek ez a késői hajótöröttje, sorstársam volt a züllés lápjában. Ügynöki jutalékát nem készpénzben vette fel, hanem leitta a lokálban. Mindenki tudta róla, hogy ezzel az életmóddal napjai meg vannak számlálva. Egyszer hajnal felé, pohárral a kezében, odatántorgott hozzám.

— Uram — mondta pezsgőtől felhökkenő hangon —, én boldogtalan ember vagyok. Halálosan szeretem Beát.

— Ugyan, nem olyan veszélyes az, Krausz úr.

— Azt én jobban tudom — intett le szigorúan és hirtelen közelhajolt. — Ha Bea nem szeretné magát, már az enyém lett volna. Én öreg ember vagyok, felnőttem van, szégyelem ezt a dolgot... Ne haragudjon... magának ez nem nagy ügy... Engedje meg, hogy Bea az enyém legyen...

— Kérem — feleltem előkelően —, tessék parancsolni. Majd beszélék az érdekében Beával.

Ezen az éjszakán meghalt Krausz úr, mielőtt még teljesült volna vágya. Egyszerűen megállt a szíve, a Gordon Rouge végigömlött ruháján. A szája nyitva maradt, mintha mondani akart volna valamit. Jöttek a mentők. A vendégek alig vettek észre valamit. Krausz urat az irodán keresztül szállították ki az uccára. A lokálból egyenesen a bonctani intézetbe vitték. Bea keservesen zokogott.

— Ne böjg — szóltam rá —, ha a diri meglátja, kivág innen, mint a huszonegyet.

— Muszáj sírni — szipogta — mindig sírok, ha mentőt látok.

Ez jellemző volt Beára. Fantáziájában a mentőkocsi jelképezte a szép, romantikus halált. Kézitükröt és ruzst vett elő.

— Meglátja, — mondta — én is így fogok meghalni. Majd meglátja...

*

Ebben a szezonban megbolondultak a lányok. Először Liesl, a hamburgi lány lett öngyilkos, utána Gitta, aztán Bessy. Csupa akut szerelmi csalódás. Harmadnapra rend-

szert ott voltak a parketten, kissé sápadtan, merengő, szemérmes mosollyal. Ezek a lányok úgy nyelik a veronált, mint más a borjupörköltet. Mi az nekik! Kimegy a gyomormosással. Kivétel Bessy volt, aki bal csuklóján napokig elegáns kis kötést hordott. Manikürollóval vágta fel az ereit. A kötést úgy viselte, mint valami kitüntetést. A diri eleinte pofont ígért mindegyiknek. kirúgással fenyegetődött, de aztán aláírta az előlegcédulát, ami kijárt minden öngyilkosnak.

Bea ebben az időben töprengő arccal járkált. A vendégeket elhanyagolta és gyakran ment ki a mellékhelyiségbe sírni. Utána sóhajtozva nekidült a zongorának és együtt énekelt a zenével. Ha kérdeztem, mi baja van, csak a vállát vonogatta... Egyszer azzal állt elő, hogy egy ügynök le akarja szerződteni Algírba fél évre. Nem tudja, mit csináljon, elfogadja-e a szerződést.

Itt akarsz hagyni? — kérdeztem.
— Törődik is maga velem! Magának én csak arra vagyok jó, hogy azt a privátot elfelejtse. Azt hiszi, nem tudom...

— Ne légy hülye — kérleltem szelíden. — tudod, hogy szeretlek. Akarsz holnap moziba jönni?

— Jó, csak ne főzzön, ugye se dülök be a dumájának. Menjen a privátjához.

— Fogd be a szádat — mondtam dühösen. — Buta tyúk vagy, nem lehet beszélni veled. Ha így folytatod, be se jövök többet.

Egy hétig tényleg nem mentem be a lokálba. Beteg voltam, vagy vidéken jártam riporton, már nem tudom. Műsor után érkeztem. Bea elém jött a ruhatárba. Kíváncsi, kutató arccal nézett rám.

— Nem is tudja, mi történt?

— Nem, fiam. Férjhez mentél?

Beharapta az ajkát. A szeme üvegesen fénylett.

— Meg akartam halni — mondja — aszpirinnal csináltam, de nem sikerült...

Éreztem, hogy viszket a tenyerem.

— Miért akartál meghalni?

— Minek éljek, nem igaz? Egyszer ugyanis az lesz a vége.

— Mennyi aszpirint vettél be?

— Tíz grammot. Nem volt több. A lányok azt mondták, hogy ne vacsorázzak este és úgy vegyem be, mert akkor gyorsabban fölmelegy a vérbe. Legközelebb sikerülni fog...

Nem tudtam komolyan venni ezt a flörtölést a halállal. Ezen a helyen semmi sem volt igazi, sem az élet, sem a szerelem, sem a halál. Nevettem.

— Aki komolyan akar meghalni, az nem aszpirint vesz be. Na, gyere táncolni, Bea...

*

Éjjel egy óraker csegett a szerkesztőség telefonja. A rendőri riporter jelentkezett. Gépírórt kért.

— Már elment — mondtam a kagylóba — add le nekem az anyagot. Hosszú?

— Pár soros öngyilkosság. Apuskám, gyere, mert benne ülök egy partiban. Mehetünk? Szerdán este Örömvölgy ucca 21. szám alatti lakásán ismeretlen összetételű